

RAZVOJ SLOBODOUMLJA U GRADSKOM DRUŠTVU DALMACIJE OD PROSVJETITELJSTVA DO POJAVE ILIRIZMA

STIJEPO OBAD

Filozofski fakultet u Zadru

UDK: 949.718»17/18«

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 1984-10-31

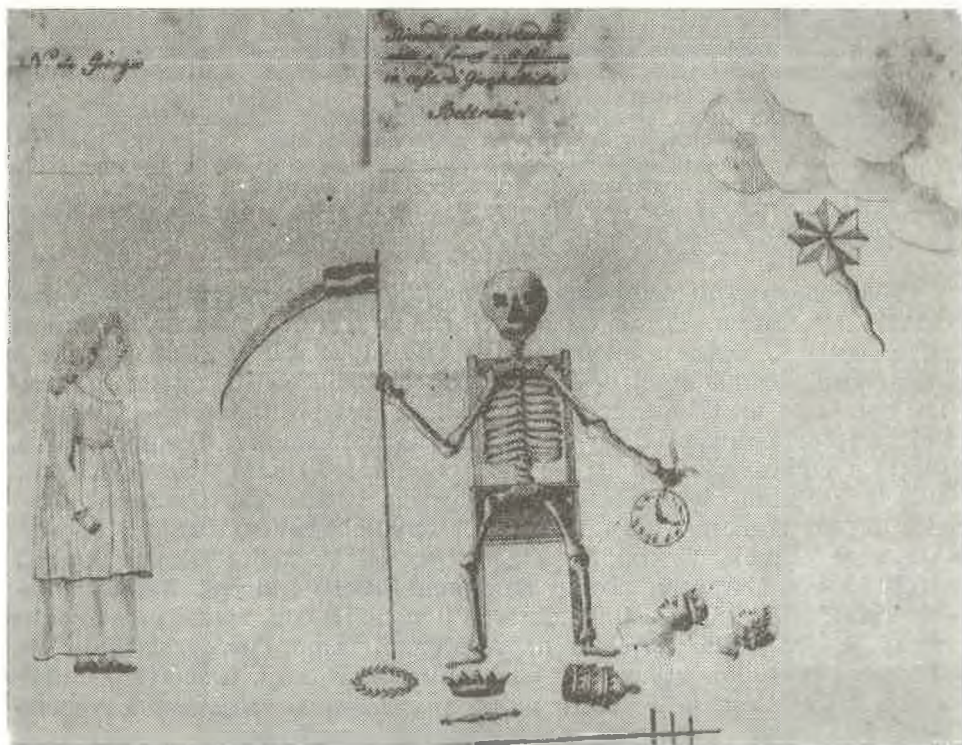
Višestoljetni kulturni dodiri Dalmacije sa zemljama evropskog zapada, osobito s Italijom i Francuskom, omogućili su prodor slobodoumnh ideja, osobito od pojave prosvjetiteljstva, preko francuskih enciklopedista, racionalista, slobodnih zidara, jakobinaca, karbonara, napuljskih, grčkih i francuskih revolucionara do macinijevaca u Italiji. Slobodoumne ideje se šire preko studenata na zapadnim sveučilištima, knjiga, novina, osobnih, prijateljskih i rodbinskih i drugih veza. Poslije Revolucije utjecaji su jači što se očituje u masonskim ložama i karbonarskim društvima. Talijanski i dalmatinski karbonari našli su se, poslije Bečkoga kongresa, u zajedničkoj državi što ih je objektivno približilo u borbi protiv zajedničkoga protivnika. Austrijske vlasti su se branile zatvorenim granicama, pooštrenom cenzurom, istragama, hapšenjima, suđenjima od prevratničkih ideja zapadnoga liberalizma. Sve te humane, općeljudske i demokratske ideje su imale skroman odjek zbog nerazvijene društvene strukture gradskoga društva u Dalmaciji. Naime, to je bio stidljivi prosvjed tankoga sloja građanstva protiv novonametnutoga apsolutizma, ali bez većih pretenzija.

Među hrvatskim zemljama Dalmacija je bila ponajviše izložena zapadnim utjecajima. To se lijepo očituje u kulturi, umjetnosti, napose književnosti. U doba prosvjetiteljstva bilo je učenih građana koji su u svojim knjižnicama imali djela evropske prosvijećenosti, čitali i proučavali francuske enciklopediste i racionaliste, osobito Diderotovu *Encyclopedie ou Dictionnaire* (1751—1772). U Zadru, Šibeniku, Trogiru, Splitu, osobito u Dubrovniku govori se, piše, prevodi i oponaša francuski, čitaju se djela Voltairea, Rousseaua, Montesquieua i Diderota. Spomenut ćemo neke od tih građana: Ivan Dominik i Grgur Stratico, Julije i Jerolim Bajamonti, Nikola Grisogono, Radoš Antun Michieli Vitturi, Andrija Borelli, braća Garagnin, Tomo Basiljević-Baselji i drugi. Slobodoumne ideje francuskih mislilaca, pozitivista i materijalista imale su stanovita odraza, a kod nekih pojedinaca, primjerice Tome Basiljevića-Baseljija, izvršile su presudan utjecaj. Tu su i talijanski utjecaji, posebice u umjetnosti i književnosti koji dolaze preko studenata na talijanskim sveučilištima, rodbinskih, prijateljskih, trgovačkih i drugih veza.¹

Poseban odraz imala je velika francuska građanska revolucija (1789) čiji su nosioci prikazani kao bezbožnici i rušioći staroga poretka. Međutim bilo je pojedinaca koji su znali više od toga, to jest da se francuski revolucionari bore za jednakost, slobodu i bratstvo kojih u mletačkoj Dalmaciji i Dubrovačkoj Republici nema. Vlasti su preko doušnika bdjele nad ovdašnjim Francuzima i drugim domaćim sumnjivim osobama, a osobito

¹ Božidar Kovačević, »Slobodna misao u Dubrovniku pred propast dubrovačke samostalnosti«, *Misao*, 1. X 1923; Jorjo Tadić, »Prvi doticaj Dubrovnika s Napoleonom«, *Dubrovnik*, 1, Dubrovnik 1929, 30—35; Mirko Deonović, »Las plus anciens contacts entre la France et Raguse«, *Annales de l'Institut français de Zagreb*, № 24, 25, Zagreb 1944, 1—39; Isti, *Anciens contacts entre la France e Raguse*, Zagreb, Institut français de Zagreb, 1950, 74, 143; Žarko Muljačić, *Tomo Basiljević - Baselji, predstavnik prosvijećenja u Dubrovniku*, Beograd, Srpska akademija nauka, 1958, 73—79. Posebna izdanja SAN, knj. CCXCIX, Odeljenje literature i jezika kni 8 63—69 73—79

su pazili na francuskoga konzularnog predstavnika u Šibeniku Nikolu Bartolettija Zulattija, pristašu francuskih revolucionarnih ideja. On je po Dalmaciji širio revolucionarne listove koji su radali potajne simpatije. Po kavanama mogli su se čuti razgovori o zbivanjima u Francuskoj, osobito u Splitu, Dubrovniku i Šibeniku. U Splitu su došla do izražaja revolucionarna stremljenja izražena u procesu protiv Jurja Matutinovića² koji se oduševljavao idejama francuske revolucije. Skupa s Pavlom Marušićem iz Zadra zagovarao je ideje revolucije, ali su obojica tragično završili od nahuškane mase. U Dubrovniku se vodi proces protiv jakobinaca.³ Službeni Dubrovnik ne trpi pristaše francuskih ideja, te dolazi do afere. Slično je bilo i u Šibeniku. Razjarena masa za nemira (1797) ubila je Nikolu Bortolettija Zulattija⁴ i njegovu ženu, jer su jakobinci.

Simbol slobodnih zidara

Pod utjecajem zapadne masonerije, francuske i talijanske, liberalni utjecaji su sve izrazitiji. Još godine 1753. jedan francuski liječnik u Postirama na otoku Braču je optužen kao mason. Isto tako i hvarski biskup Ivan Dominik Stratico zagovarao je jednakost među ljudima i optužen u Rimu kao mason. Jedan mletački odvjetnik optužen je kao

² Nada Beritić, »Matutinovićeve proces u Splitu 1793. godine«, *Analni Historijskog instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, IV—V, 1956, 571—582.

³ Žarko Muljačić, »Istraga protiv jakobinaca 1797. god. u Dubrovniku«, *Analni Historijskog instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, II, 1953, 235—252.

⁴ Šime Peričić, *Dalmacija uoči pada Mletačke Republike*. Zagreb. Institut

jakobinac i pristaša ideja francuskih racionalista.⁵ Još za mletačke uprave, a osobito za prve austrijske i francuske dominacije, osnivaju se masonske lože u Zadru, Šibeniku, Splitu, Makarskoj, Dubrovniku i Kotoru. Po socijalnom sastavu dalmatinski masoni su bili francuski časnici, isluženi vojnici, odvjetnici, liječnici, ljekarnici, profesori, posjednici, obrtnici, mornari, brodovlasnici i poneki svećenik.⁶ Biti mason značilo je pristajati uz francuski režim i oduševljavati se načelima francuske revolucije.

U novim političkim prilikama za takozvane druge austrijske uprave, poslije godine 1813. u zemljama Habzburške Monarhije, u čijem okviru je i Dalmacija, zaveden je apsolutizam i moć crkve. Odlukama Bečkoga kongresa usporen je razvitak mnogih evropskih naroda, primjerice ujedinjenje Nijemaca, Talijana, Poljaka i Hrvata. Novoosnovani Sveti savez trebao je čuvati novi poredak, red i mir u novoskrojenoj karti Evrope.

U zemljama gdje nisu postojali uvjeti za legalnu političku borbu napredne snage građanskoga društva, organizirane u tajna društva, urotile su se protiv novonametnutog apsolutizma u francuskom, austrijskom, turskom ili ruskom izdanju. Zahvaljujući akciji tajnih društava izbija niz revolucija i ustanaka u Napuljskoj Kraljevini i Španjolskoj (1820), Pijemontu i Grčkoj (1821), te dekabristički ustanak u Rusiji godine 1825.⁷

Najjače revolucionarno raspoloženje javlja se u Francuskoj, osobito za Karla X koji u sprezi sa svjetovnim i duhovnim plemstvom proganja liberala, demokrate, republikance i bonapartiste, a većinu naroda drži u političkom bespravlju. Unutrašnje suprotnosti i revolucionarno vrenje pojačava gospodarska kriza nakon godine 1825.⁸

Ni Dalmacija, kao krajnji južni dio Habzburške Monarhije, nije mogla ostati po strani evropskih zbivanja. U austrijskoj Dalmaciji se uči talijanski, zapovijeda njemački i sluša činovnički pokorno, i tako se postupno stvarao mentalitet poslušna i lojalna građanina. Tanki sloj građanstva domaćega i stranog porijekla, sitnoburžoaskoga obilježja, ne može se, po socijalnoj ljestvici, usporediti s građanstvom u razvijenijim krajevima evropskoga zapada, pa ni s onima na Apeninskom poluotoku i egejskim otocima, koje se nakon građanskih revolucija nalazi u procesu gospodarske, političke i nacionalne integracije. Dio dalmatinskoga građanstva, posebice liberalno, orijentirano je prema kretanjima na Apeninskom poluotoku i Zapadu. Nalazeći se u istoj državnoj zajednici dalmatinsko građanstvo, kako nema vlastitih novina, na talijanskom jeziku i tisku prati i više zna o životu talijanskoga nego dalmatinskoga društva; većina je među njima pisala a poneki su i mislili talijanski.

Dolaskom Austrije potiskuje se sve što je francusko. Ukidaju se lože i druga društva i popisuju masoni. Za Metternichova apsolutizma

⁵ Šime Peričić, *nav. dj.*, 196.

⁶ France Kidrič, »Framasonske lože hrvaških zemelj Napoleonske Ilirije v poročilih dunajskega policijskega arhiva«, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knj. 206, Zagreb, 1915, 25—60; Pavao Butorac, »O slobodnozidarskoj loži u Kotoru za prve četvrti XIX. vijeka«, *List Dubrovačke biskupije*«, br. 3, 1917, 26—32; br. 4, 1917, 40—44.

⁷ G. A. Craig, *Europe since 1815*, New York — Chicago — San Francisco — Toronto — London, 1965, 20—28, 31, 43—45. Vidi Dimitrije Đorđević, *Revolutions nationales des peuples balkaniques 1804—1914*, Beograd, 1965, 38—54.

⁸ G. A. Craig, *nav. dj.*, 28, 29, 73—80.

⁹ Andrea Ostoja, »La carboneria e le sette segrete in Dalmazia e in Istria (1813—1824)«, *Atti e memorie della Società dalmata di storia patria*, vol. VII, Roma, 1970, 15—224. Usp. Stijepo. Obad, »O karbonarima u Dalmaciji«, *Zadarska revija*, 24, 1975, br. 1, 96—100.

austrijske vlasti su pokušale sačuvati Dalmaciju od vanjskih utjecaja, ali u tome nisu potpuno uspjele. Naime, u to doba u talijanskim pokrajinama, osobito Napuljskoj Kraljevini i Pijemontu, javlja se pokret karbonara koji teži oslobođenju Italije, osobito njezina sjevernog dijela, od Austrije i ujedinjenju svih dijelova u jedinstvenu talijansku državu i naciju. Nalazeći se u istoj državi Dalmacija nije bila imuna od talijanske »zaraze«. Od 1813—1824,⁹ a i kasnije, austrijske vlasti stalno upozoravaju na talijanske karbonare, sastavljaju popise sumnjivih osoba, pregledaju putnike i bdiju nad bivšim jakobincima i masonima, talijanskim i domaćim karbonarima,¹⁰ tajnim društvima, kako bi se sačuvali od utjecaja zapadnoga liberalizma.

Poučeni gorkim iskustvom s talijanskim i njemačkim pokretom za ujedinjenje i novim idejama bečki je vrh od sama početka bio protiv svih novotarija za očuvanje starih vrijednosti, što se očituje u riječima cara Franje Josipa I koje je uputio profesorima ljubljanskoga Liceja godine 1819: »Sada se rađaju nekakve nove ideje, kojih ja niti umijem cijeniti, niti ih hoću da cijenim. Držite se starih, koje su dobre i kod kojih je našim predcima dobro bilo, dakle može i nama dobro biti. Ne učenih, već dobrih građana hoću da imam. Čuvajte se da među mladež ne raširujete tih novih ideja. Tko meni služi, mora da nauči ono, što ja zapovijedam. Tko to ili ne može ili neće da čini, on neka putuje ili ću mu ja sam dati pakrački dekret (Laufpass).«¹¹

To je bilo upozorenje svima u monarhiji, pa i karbonarima u Dalmaciji, da im se neće dopustiti djelovanje. O tome lijepo svjedoči proces protiv karbonara, takozvanih sekta »Petorice«, »Prodaje« i »Gvelfa« u Splitu 1820. i Zadru sljedeće godine.¹² Po svemu sudeći talijanski pokret imao je odraza u Dalmaciji i to više kod Talijana nego Hrvata. Giuseppe Praga ima krivo kada tvrdi da u tom gibanju ne sudjeluje nijedan Slaven.¹³ Isto tako Dalmacija nije mogla ostati po strani događaja u Napuljskoj Kraljevini i ostaloj Italiji. Naime, dalmatinsko liberalno građanstvo, posebice inteligencija, potajno podržava ustavna načela napuljskih revolucionara. Austrijske vlasti su se plašile da se ustavni pokret iz Napulja ne prenese u Dalmaciju.¹⁴ Liberalni dio dalmatinskoga građanstva je suosjećao s napuljskim i ostalim talijanskim revolucionarima koji su se borili protiv Burbona u Napulju i Habsburgovaca u Lombardsko-Mletačkoj Kraljevini pod kojima je bila i Dalmacija.¹⁵

I grčka revolucija imala je odraza u Dalmaciji, osobito kod građanstva Boke Kotorske. Policija je budno pratila sve putnike, zatim filhelenški pokret i pomoć Evrope Grčkoj.¹⁶ Skupina Bokelja, uglavnom pomo-

¹⁰ Historijski arhiv Zadar (dalje: HAZd), Miscellanea, XXII, 16/170, 1821.

U popisu sumnjivih osoba najviše je političkih karbonara iz raznih talijanskih pokrajina, a ponajviše iz Napuljskoga Kraljevstva. Na drugom mjestu su Talijani i Hrvati iz Dalmacije, te poneki Englez, Francuz i drugi. Po društvenoj pripadnosti uglavnom su posjednici, zanatlije, obrtnici, trgovci, činovnici, odvjetnici, profesori, liječnici, svećenici ili bivši svećenici, studenti, knjižari i drugi, najviše građanskoga, a poneki i plemićkoga porijekla

¹¹ Ferdo Šišić, *Hrvatska povijest*, III, Zagreb, 1913, 128.

¹² Giuseppe Praga, *Storia di Dalmazia*, Padova, 1954, 221.

¹³ Giuseppe Praga, *nav. dj.*, 221.

¹⁴ Stijepo Obad, »Napuljska revolucija u očima dalmatinskih pomoraca«, *Pomorski zbornik*, knj. 8, Zadar, 1970, 727—736.

¹⁵ Stijepo Obad, *nav. dj.*, 735.

¹⁶ Naučna biblioteka Zadar (u daljem tekstu: NBZ), *Atti segreti della Polizia austriaca* 23193 (u daljem tekstu: *Atti segreti*) 23193 fasc. 5 1824 i fasc. 8 1827

raca pravoslavne i katoličke vjere, sudjelovala je u revoluciji, a među njima se osobito istakao Mato Mrša.¹⁷

I poslije obiju revolucija, napuljske i grčke, policija strogo prati strane putnike, revolucionarni tisak, osobito zabranjene knjige i novine. Dalmatinska policija surađuje s policijom u Lombardsko-Mletačkoj Kraljevini te je obavještena o venecijanskim karbonarima, ali i onima u Senigaliji, Napulju, Siciliji, Romagni i Papinskoj državi.¹⁸ Nema vijesti da je netko od talijanskih karbonara dospio u Dalmaciju. Druga polovica trećega desetljeća u Dalmaciji prošla je u zatišju.

Najjači odraz u dalmatinskom građanstvu je imala srpanjska revolucija u Francuskoj godine 1830. Za previranja u toj zemlji najprije su čuli Bokelji, koji su se uplašili zbog šteta koje bi mogli imati u trgovini.¹⁹ U susjednom Dubrovniku revolucionarno previranje je ostavilo jak dojam s obzirom na tradicionalne veze i napredne utjecaje Francuske na taj grad. Ostala Dalmacija reagirala je još slobodnije. U Zadru se zna za revolucionarno previranje u Parizu i prevrat u Belgiji. Više osoba je optuženo za slobodoumne izjave. Tako je direktor zadarskoga liceja Alschinger, inače profesor filozofije i opće povijesti, jednom prilikom rekao svojim učenicima da moć vladara nije u načelima nego u rukama naroda. O zbivanjima u Francuskoj znalo se i u Splitu, Šibeniku, Kninu, Pagu i Rabu. Mjesne vlasti u Rabu i Pagu bile su nezadovoljne vijestima koje su kružile u javnosti. Neki Rakamarić u Pagu usprotivio se namecima i mogućnosti pripojenja Hrvatske Madžarskoj. U Kninu se francuskom revolucijom oduševljavaju braća Antun i Franjo Bulat a u Šibeniku Frane Maričić, poznat kao liberal i frankofil; policija ga slijedi, jer ne krije da je pristaša revolucije.²⁰

Po svemu sudeći Split je imao najviše pristaša revolucije. Najčešće se spominje obitelj Solitro, osobito Giulio, koji se dopisuje s rodbinom u Italiji. On i njegova braća s oduševljenjem govore o zbivanjima u Francuskoj. Tu je i Josip Cindro, Petar Cambi, Filip Orlandini i Antun Krušević, koji su za francuske uprave bili članovi masonske lože²¹ i godine 1832. izvedeni pred sud.

U Splitu su se pojavile revolucionarne parole: »Živjela sloboda«! »Dolje vlada«! »Dovoljni smo sami«! »Jedan udarac i bit ćemo slobodni svih tirana«! »Italija ubija onog tko je tlač«! Sumnjalo se na braću Solitro i na ljekarnika Petra Fondella, konzularnog agenta dviju Sicilija.²² U Splitu se pojavilo i nekoliko rupčića s revolucionarnim amblemima.²³ Osobito se motri na Vis, s obzirom da je još ranije poznat po masonima,

¹⁷ Luka Tomanović, *Bokelji u ratu za oslobođenje grčko*, Zadar, 1873; Petar Šerović, »Bokeljski pomorci u ratu za oslobođenje i nezavisnot Grčke 1821—1828«, *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru*, III, 1965, 139—142; Ignjatije Zloković, »Kapetan Mato Mrša, pomorac i pedagog«, *Pomorski zbornik*, knj. 14, Rijeka, 1976, 467—476.

¹⁸ NBZ, Atti segreti, 23193, fasc. 3 1822; fasc. 4 1823; fasc. 5 1825 i fasc. 9 1828.

¹⁹ Šime Peričić, »Kako se je Srpanjska revolucija odrazila u Dalmaciji«, *Zadarska revija*, 15, 1966, br. 6, 507, bilj. 3.

²⁰ Šime Peričić, *nav. dj.*, 508.

²¹ HAZd, Predsjednički spisi Namjesništva za Dalmaciju (dalje PSN), kat. I/2, sv. 113, br. 1384 od 26. IX 1830, br. 146/p. od 9. IX i br. 1334/p. od 16. IX 1830. Usp. France Kidrič, *nav. dj.*, 49—50.

²² Šime Peričić, *nav. dj.*, 511, 512.

²³ HAZd, PSN, kat. I. sv. 113, br. 1421/p. od 7. X 1830 i br. 1456/p. od 31. X 1830.

karbonarima i vezama s Napuljskom Kraljevinom.²⁴ Sumnjalo se i na neke osobe na Braču, te je pooštrena pozornost na putnike koji se kreću između otoka, te otoka i Splita.²⁵ Još se navode Jure Stipić Nenadić i poručnik bojnoga broda Nikola Franceschi, koji se oduševljavaju novotarijama u zapadnoj Evropi.²⁶

Austrijske vlasti u Dalmaciji stalno upozoravaju na talijanske emigrante koji su sudjelovali u nemirima u Parizu. Njih također zabrinjavaju nemiri u Papirskoj državi, u koju je zabranjen prijevoz oružja. Okružni kapetani nalažu lučkim kapetanijama da paze na talijanske »partizane« i da kontroliraju sve strane osobe koje dolaze brodovima u Dalmaciju.²⁷

I neki dalmatinski studenti, zbog sumnjiva ponašanja, vratili su se kućama, kao Vjekoslav Jović iz Zadra i Luko Pucić-Sorkočević iz Dubrovnika, a trgovac Jakov Levi, inače porijeklom iz Župe dubrovačke, napustio je Veneciju i krenuo prema Splitu i po mišljenju venecijanske policije politički je sumnjiv.²⁸ Previranja u Francuskoj i Italiji odrazila su se i u dalmatinskim gradovima, što se očituje u povećanom broju policajaca u Zadru i osnivanju policijskoga komesarijata u Dubrovniku.²⁹ Aktivirane su i građanske vlasti, Pokretne kolone i Zemaljska straža kako bi se očuvao javni red i mir, otkrili zlonamjernici i oni koji kritiziraju vladu.³⁰

Bečka središnja cenzura posebno je pazila na tiskanu riječ, te je više puta vršila popis zabranjenih knjiga, časopisa, novina, rukopisa, muzikalija, litografija, znački s likovima Napoleona, francuskih i poljskih vođa revolucije, odjevnih i drugih predmeta. Najviše su na oku tekstovi u kojima se govori o političkim događajima u Parizu, bilo da su tiskani u Parizu, Leipzigu, Bruxellesu, Varšavi, Veneciji, Londonu ili nekom drugom gradu. Također se pazilo na knjige koje dolaze iz Rusije, te je svim poštanskim, carinskim zdravstvenim uredima preporučeno da postupe po slovu važećih propisa.

U Dalmaciji se znalo za pariški revolucionarni klub »L'ami des peuples« koji djeluje u jakobinskom duhu, tiska list pod istim imenom i rastura ga tajnim putem i u austrijske zemlje.³¹ Drugi su pak listovi

²⁴ HAZd, PSN, kat. I/2, sv. 113, br. 1722/p od 2. XII 1830 i kat. I, fasc. II, sv. 113, br. 1748 od 5. XII 1830.

²⁵ HAZd, PSN, kat. I, sv. 113, br. 1746/p. od 5. XII 1830 i kat. I, sv. 113, fasc. 2, br. 1462/p. od 15. X 1830.

²⁶ HAZd, PSN, kat. 1/2, sv. 113, br. 1722/p. od 2. XII 1830.

²⁷ Arhiv Pomorskog muzeja Kotor, Lučka kapetanija Rose, A/I, XXII, br. 734 od 8. X 1830; HAZd, kat. 1/2, sv. 113, br. 1505 od 21. X 1830; HAZd, kat. I/2, sv. 113, br. 1505 od 21. X 1830; HAZd, Stampe, sv. 21, br. 3999/1823 od 28. II 1831. i Arhiv Pomorskog muzeja Kotor, Lučka kapetanija Rose, br. 542 od 10. IV 1831, XXII/4 i br. 617 od 24. IV 1831, XXII/4/1.

²⁸ Šime Peričić, *nav. dj.*, 510, 511. Vidi Arhiv Pomorskog muzeja Kotor, Lučka kapetanija Rose, XXII/4, br. 120 od 6. III 1831; HAZd, PSN, kat. I, sv. 113, br. 1629/p. od 30. X 1830 i br. 1411/p. od 4. X 1830 i NBZ, Plakati, Nottificazione od 21. IX 1831.

²⁹ HAZd, Spisi Direkcije policije, br. 345 od 6. XI 1830 i br. 151 od 14. VI 1831.

³⁰ HAZd, PSN, br. 1215 1830.

³¹ HAZd, PSN, kat. XII, sv. 120, br. 1460 od 23. X 1830; Jakša Ravlić, »Tajno društvo za osnivanje slavenskoga carstva u puku 'Karl Ferdinand' br. 51 u Veneciji god. 1844«, *Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru*, sv. III, 1957, 128; i Julije Grabovac, »Zadar u vrijeme druge austrijske vlasti *Zadar Zbornik Zagreb 1964* 211

maloga formata, veličine pisma, te su se u omotnicama mogli poštom slati u razne zemlje. Tako su se u Dubrovniku pojavila dva primjerka lista *Le furet de Paris*, jedan naslovljen: »A Monsieur le maire et ses amis«, a drugi: »A Messieurs les cures e(t) leurs amis a Ragusa«, te »avviso« poslat na »governatore della città di Ragusa.«³² U listu *Le furet de Paris* pogrđno se kleveće francuski vladar Karlo X, te je dalmatinska policija vjerovala da taj list potjeće od revolucionarnoga kluba u Parizu.

Među propagandnim materijalom najzanimljiviji je letak na četiri stranice pod naslovom »Nuovo catechismo pel 1831.« Dvorski savjetnik Leopold Kaunitz u pismu dalmatinskom gubernatoru Franji Tomašiću između ostaloga piše:

Među ostalim sredstvima što ih je Revolucionarni odbor u Parizu izabrao, kako bi narode Italije uputio na demagoška načela koja su sada na glasu, spada na prvo mjesto jedan pučkim jezikom pisani političko-religiozni katekizam, što ga je izdao Odbor talijanskih izbjeglica u Parizu pod naslovom: Novi katekizam za 1831. godinu. U njemu su u obliku pitanja i odgovora sažete doktrine nove francuske revolucije. Ovaj je katekizam tiskan u zbijenom formatu na samo dva lista u dvanaestini zbog čega može vrlo lako prispjeti u ruke osoba svakog staleža i roda, i to s pomoću običnih pisama, u omotnicama ili na bilo koji drugi način, a da ne bude otkriven. Ja Vam to saopćavam u punom povjerenju u vezi s raspisom dvorskoga vrhovnog redarstvenog ureda od 22. IX t. g. pozivajući Vas s najvećim oprezom i bez najmanje buke da poduzmete mjere najvećeg opreza, koje Vam stoje na raspolaganju, da bi spriječili raspačavanje ovog pogubnog letka. U slučaju pak, da otkrijete bilo koji trag i pokušaj da se letak nastoji uvesti u neku pokrajinu, potrebno je da me o tome odmah obavijestite, kako bih mogao izdati nužne odluke da se poštrenom strogošću zakona postupi protiv krivcima.«³³

I još jedna vrsta propagandnog materijala dospjela je u Dalmaciju. Naime, radi se o svilenim rupčićima s revolucionarnim znacima, primjerice — slika francuskoga generala Lafayettea s natpisom: »Hrabrim (vojnici) palim u obrani slobode dana 29 srpnja 1830.« Zadarski trgovac Brunelli morao je vratiti te rupčice i dokazati da su stigli na odredište. Slično se dogodilo i u Splitu. Sitni predmeti umjetnoga obrta s likovima francuske, poljske i drugih revolucija i prizori iz tih revolucija bila su česta pojava.³⁴

Srpanjska revolucija imala je odraza i u drugim evropskim zemljama. Tako nezadovoljni Belgijanci u Nizozemskom Kraljevstvu uspijevaju se izdvojiti i proglasiti Belgiju državom. Revolucionarni val se proširio i na njemačke kneževine. Knezovi abdiciraju, pa se uvodi ustavno uređenje. Previranja se javljaju i u ruskom dijelu Poljske, u Švicarskoj, Modeni i Papinskoj državi. Revolucija je podstakla i Engleze na izbornu reformu. I napredni krugovi ruskoga društva pozdravili su zbacivanje francuskih Burbonaca. Ruski car Nikola I je strahovao da se revolucionarni val ne prenese na čitavu Evropu.

U Dalmaciji, zbog nerazvijenih gospodarskih i društvenih prilika, nije moglo doći do revolucionarnih previranja u gradskom društvu kako je to bilo na razvijenom evropskom zapadu. Ipak dalmatinska policija stalno bdije nad emigrantima, posebice u onim zemljama gdje su izbile

³² HAZd, PSN, kat. II, sv. 120, br. 1599/p. od 7. XI 1830.

³³ HAZd, PSN, kat. XII, sv. 120, br. 1567/p. od 19. XI 1830.

³⁴ HAZd, PSN, kat. I, sv. 121, br. 1175 od 27. VI 1831.

revolucije. Francuski brodovi mogli su pristajati u dalmatinske luke s nacionalnim zastavama, a Francuzi nositi trobojne značke ali samo kao sastavni dio službene odjeće.³⁵ Tridesetih godina u dalmatinskom građanstvu dolazi do »političke oporbe i utjecaja panslavističkih i talijanskih revolucionarnih kretanja«.³⁶ Po ocjeni pokrajinskih vlasti veliki dio stanovništva je lojalan, ali ima pojedinaca koji su pod utjecajem francuskih revolucionara i nalaze se pod javnim nadzorom. Učenici u školama potajno čitaju i uče napamet »talijanske revolucionarne pjesme zbog njihova općeljudskog i demokratskoga sadržaja«.³⁷ Optužuju se strani knjižari Casti, Mazzini, Lamennais, zatim Nikola Tommaseo i Silvio Pellico i domaći Battara i Morović, na temelju toga što su mnoge zabranjene knjige revolucionarna sadržaja prebačene morskim putem iz Italije u Dalmaciju. I domaći tekstovi se cenzuriraju, primjerice — Gundulićeva »Sunčanica« zbog riječi »sloboda«.³⁸ Vršene su pretrage u knjižarama i privatnim knjižnicama kako bi se ušlo u trag zabranjenim knjigama. Mnoga su vrijedna djela stranih pisaca došla pod cenzuru kao i najbolji talijanski, njemački i francuski listovi, Stalno se sastavljaju popisi sumnjivih osoba, a po društvenoj pripadnosti su bili obično obrazovani i imućniji građani. Tko je jedanput ušao u takav spisak, ostao bi do konca života.³⁹

Tridesetih godina javila su se nova tajna društva, među kojima je najjači odraz u Dalmaciji imala Mazzinijeva »Mlada Italija«.⁴⁰ Mazzinijevo demokratsko i revolucionarno gledište o ujedinjenju Italije i zastupanje načela narodnosti, kada se radi o drugim potlačenim evropskim narodima, bilo je dovoljno da se pazi na širenje te ideje kako se ne bi prenijela na liberalno građanstvo. Jedna od zadaća »Mlade Italije« je, pored oslobođenja Talijana od austrijske vlasti u sjevernoj Italiji, i suradnja s drugim porobljenim evropskim narodima osobito s onima na Balkanskom poluotoku koji se nalaze pod austrijskom i turskom vlašću.

Metternichovu policiju u Dalmaciji obuzeo je strah kada je saznala da su se pojavili prvi brojevi dnevnika *Mlada Italija*, glasila istoimene stranke, koja je težila potpunom oslobođenju i ujedinjenju svih Talijana u jednu državnu cjelinu. Po Dalmaciji je kružio opis Mazzinijeva života. Oživjela je hajka na bivše masone, karbonare, posebno Gvelfe. U Marselju, gdje je neko vrijeme boravio Mazzini, razmišljalo se da se u Dalmaciju pošalju uputstva, ako već iz Milana nisu poslali osobu, za djelovanje na Mazzinijevu programu.⁴¹ Čini se da je Nikola Tommaseo bio u vezi s Mazzinijem i da su se slagali u pitanju rušenja Austrije i

³⁵ HAZd, PSN, kat. I, sv. 121, br. 1364/p. od 23. X 1830.

³⁶ Mate Zorić, »Romantički pisci u Dalmaciji na talijanskom jeziku«, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Odjel za filologiju*, knj. 357, Zagreb, 1871, 355.

³⁷ Mate Zorić, *nav. dj.*, 355. bilj. 7.

³⁸ Mate Zorić, *nav. dj.*, bilj. 9.

³⁹ Mate Zorić, *nav. dj.*, 356. bilj. 11.

⁴⁰ Pored »Mlade Njemačke« u Evropi su postojala i druga tajna društva, među kojima ćemo navesti samo neka: Società dei carbonari, Società della Medaglia, Società dei Spetri riuniti alla tomba, Società del Duca d'Emilia »una ed indivisibile«, Società dei veri patriotici, Liberi europei, Silenzio dei greci Philugeten, Philumusen, Cacciatori americani, Unione Italia, Egiziana al Cairo, Patrioti Europei, Pellegrini bianchi, Guelfi, Greci nel Silenzio, Giovine Europea, Gli Amici die Popoli, Griechisch deutsche Legion, Patrioti Europei Riformati, Decisi.

⁴¹ Giuseppe Praga, *mai di 1830*

podsticanja malih naroda protiv austrijske i turske vlasti. Tu se mislilo na Mađzare, Talijane, Rumunje, Srbe, Hrvate, Bugare, Albance, koji bi se trebali međusobno povezati.⁴²

Dalmatinski gubernator grof Vjenceslav Lilienberg upozorio je jednom okružnicom građanske i crkvene vlasti na tajno društvo »Mlada Italija«, koje ima svrhu oslobodenje Talijana od Austrije. U vezi s tim izdata je jedna naredba koju je iz Sibenika uputio sindel Spiridon Aleksijević, u odsutnosti episkopa Josifa Rajačića, igumanu manastira Savine i provikaru bokokotorskom Makariju Grušiću, u kojoj je između ostaloga rečeno da se »Mlada Italija« stara da svim sredstvima uništi sadašnji način uprave. Tu carevu naredbu svećenici su trebali obznaniti vjernicima za vrijeme službe božje, osobito oni u gradovima, te objasniti koliko je bezakonito i Bogu protivno Mazzinijevo učenje. Svećenici su trebali naglasiti lojalnost naroda caru i vladajućoj kući i o svemu tome izvijestiti pokrajinskoga gubernatora.⁴³ Pismo je dva puta pročitano u crkvama bokokotorske provikarije i to za vrijeme liturgije. To isto je pročitano i u crkvi sv. Ilije u Zadru. Između ostaloga Spiridon Aleksijević, paroh crkve, izvješćuje episkopa da nije doznao da je netko među pravoslavcima pristaša »Mlade Italije«. ⁴⁴ Svaki onaj za kojega se dokaže da je u vezi s tim društvom optužit će se za veleizdaju i kazniti po »Zakonu Pedipsnom«. Ako netko prijavi krivce, bit će mu oprošteno.⁴⁵

Za društvo »Mlada Italija« zna se u Dalmaciji još godine 1832.⁴⁶ Po svemu sudeći Mazzini je sljedeće godine imao nekoliko povjerljivih osoba u Dalmaciji a čini se i nekoliko članova. Inače, u svojim djelima spominje Dalmaciju, Zadar i Dubrovnik i njegovu ulogu u povijesti.⁴⁷ I sljedećih godina se spominje Mazzinijevo ime u Dalmaciji, ali se ništa poblize ne zna o njegovu djelovanju. Policija upozorava da se pazi na strance i njihove knjige.⁴⁸ List *Mlada Italija* je stizao u Dalmaciju, policija ga je plijenila, ali se ne zna koliko brojeva i gdje. Mazzinijeve akcije su zamjetne i godine 1834. i sljedeće godine.⁴⁹

Policija je strogo pazila na krijumčarenje zabranjenih knjiga i novina koje su imale revolucionarno obilježje. Takve knjige stizale su u Dalmaciju uz drugu trgovačku robu, pa se još 1832. upozorava na prodavače sadrenih kipića iz Luce koji propagiraju *Mladu Italiju*. Zna se da je Faust Draganić iz Šibenika godine 1840. imao *Mladu Italiju* i pretpostaviti je da je nije čitao samo on.⁵⁰

⁴² Giuseppe Praga, *nav. dj.*, 223; Giuseppe Pierazzi, *Mazzini e Tommaseo*, Firenze, Casa editrice Leo S. Olschki, 1972, *Il Pensiero Politico*, n. 3, 1972, 516—520.

⁴³ HAZd, Spisi pravoslavne eparhije dalmatinske, sv. 27, br. 320 i 321 od 27/8. VI 1833. Usp. L. Lipovac, »Tajno društvo Giovine Italia iz god. 1833«, *Misao*, br. 11, 1929, 182—184.

⁴⁴ HAZd, Spisi pravoslavne eparhije dalmatinske, sv. 27, br. 425 od 4/16. X 1833. Na ovim podacima zahvaljujem mr Milenku Pekiću, kustosu u Zavičajnom muzeju u Benkovcu.

⁴⁵ L. Lipovac, *nav. dj.*, 183.

⁴⁶ NBZ, Atti segreti, 23193, fasc. XIII, 1832.

⁴⁷ Mirko Deanović, »Talijani i hrvatski preporoditelji«, *Hrvatska revija*, 1935, 658, bilj. 5 i 657—660.

⁴⁸ NBZ, Atti segreti, 23193, fasc. XIV, 1833.

⁴⁹ NBZ, Atti segreti, 23193, fasc. XV 1834 i fasc. XVI 1835.

Među tajnim spisima za tu godinu nedostaju dokumenti koji govore o Mazzinijevoj aktivnosti u Dalmaciji.

⁵⁰ HAZd, Akti Direkcije policije, br. 590 1840 (u knjizi Mate Zorić, *nav. dj.*, 308, bilj. 51).

PRILOG

N U O V O C A T E C H I S M O

PEL 1831.

(Nei paesi oppressi dal dispotismo, ogni domenica, il capo leggerà questo Catechismo alla sua famiglia, prima di mettersi a tavola.)

Domanda. — A che fine vive l'uomo?

Risposta. — Per procurare la propria e l'altrui felicità

D. — Con quai mezzi può egli ottenere questo fine?

R. — Coll' avere una buona salute, una buona educazione, dei mezzi di sussistenza, a vivendo sotto un buon governo.

D. — Come si può ottenere di avere una buona salute?

R. — Questa non dipende sempre da noi; quando però la natura ci ha costituiti sani, può essere conservata avendo dei parenti che non abbiano pregiudizj, che sorvegliano, che dirighino i loro figlj, e che diano loro d' l'esempio di una vita frugale e laboriosa. In seguito si conserva la buona salute avendo la forza di non abbandonarsi agli eccessi delle passioni.

D. — Qual è il mezzo di avere una buona educazione?

R. — Questa pure non dipende da noi, bensì dalle circostanze, e particolarmente dal governo sotto il quale viviamo.

D. — Come puole il governo influire alla nostra educazione particolare?

R. — Si può dire che l'educazione dipende quasi eselusivamente da governo. In Italia, in Spagna, da più secoli, l'educazione è stata sottomessa all'influenza dei preti, e dei monaci, i quali, per un principio d'interesse particolare, l'hanno diretta più tosto a vantaggio del governi, che a profitto degli individui. Sono i governi che possono favorire, od inceppare la trasmissione dei lumi. Sono i governi che possono aprire al popolo le vie dell'istruzione. L'uomo, che è un animale d'imitazione, segue gli esempj che lo circondano. In Francia i ragazzi si battano, fanno gli esercizj militari, si esercitano nella ginnastica. In Italia fanno delle processioni, dicono la messa, e cantano le litanie. In Turchia pipano e stanno sdrajati.

D. — Come si possono avere dei mezzi di sussistenza?

R. — Anche questi dipendono dai governi. Le leggi dei maggioraschi, dei fidei-commissi, i legati in favore delle mani morte accumulano le ricchezze in pochi, che ripartite somministrerebbero mezzi di sussistenza ad un gran numero di cittadini. La libertà del commercio, le strade, i canali favorendo l'agricoltura e l'industria, forniscono i mezzi di sussistenza a quelli che non hanno beni di fortuna. Ma tutto questo non si ottiene che dal governo.

D. — Quali sono i buoni governi?

R. — Quelli che si occupano del bene generale, e non di una classe particolare.

D. — I sovrani sono essi i padri dei popoli, sono essi incessantemente occupati del bene generale?

R. — In parole sono i padri dei popoli, in fatto sono i loro persecutori.

D. — Quali sono i governi più proprj a procurare il bene generale?

R. — Quelli che permettono che il popolo abbia dei rappresentanti, destinati a manifestare i bisogni generali, ed a diffendere i diritti dell'umanità; quelli che lasciano la libertà alle coscienze; che permettono ai cittadini di esternare le loro opinioni, sia colla stampa sia colle parole; quelli in fine che obbligano i magistrati a giudicare pubblicamente.

D. — Come si può vivere con dei miscredenti?

R. — Quelli chiamati miscredenti sono uomini fatti da Dio egualmente che gli altri. Dio ha ispirato ad ognuno il rispetto e la venerazione verso di lui, e si vede che egli ha permesso ancora di adorarlo sotto diverse forme. Adoriamo dunque Dio come la nostra coscienza lo suggerisce, e non cerchiamo di penetrare i segreti della coscienza del nostro compagno. Non parliamo col alcuno di religione, ed allora non correremo alcun rischio di vivere con quelli che si chiamano miscredenti.

D. — Con questa libertà di coscienza, cosa faranno i preti, i vescovi, i frati, e le monache?

R. — Vi possono essere dei preti, dei vescovi, come vi possono essere dei rabini, e dei mufti, etc. I preti, i vescovi dirigeranno le coscienze dei Cattolici, come i mufti ed i rabini dirigeranno quelle degli Ebrei, e dei Maomettani. I frati, non essendo di alcun bene alla società, non debbono più sussistere. Per ciò che riguarda le monache, essendo le vittime più compassionevoli del dispotismo dell'uomo, e combattendo esse le leggi della natura, saranno soppresse; però se qualche donna vorrà dedicarsi al celibato ed alla vita religiosa, potrà essa fare dei voti temporarij, per assistere i malati negli spedali, o per occuparsi dell'istruzione delle fanciulle. Le prigioni non debbono più assistere, che per quelli soltanto che sono prevenuti di qualche delitto.

D. — Quali sono i vantaggi della libertà della stampa?

R. — Immensi, incalcolabili. La stampa ammaestra il popolo, mettendolo in situazione di non poter essere ingannato, ed impone ai male intenzionati. I ministri, i pubblici impiegati, i preti, i vescovi, che vivono in un paese dove la stampa è libera, a dove a tutti è permesso di pubblicare la propria opinione, sono più cauti, più riflessivi, sono costretti, quasi loro malgrado, di essere morali, probi, e giusti.

D. — A che servono le pubbliche sedute?

R. — Ad imporre alla prevaricazione ed alla negligenza dei giudici e degli avvocati, ad ammaestrare il popolo. I giudici e gli avvocati, circondati da testimonj, i quali conoscono come loro le accuse e le difese, testimonj che possono avere la stessa scienza, la stessa loro capacità, si guarderanno bene di agire con superficialità, ed ingiustamente. Il popolo nelle pubbliche sedute conosce le leggi, calcola la loro utilità, e si forma un'idea esatta della giustizia.

D. — Come si può ottenere di avere un governo che procuri questi beni?

R. — Formando una costituzione saggia.

D. — Perchè i re sono tanto nemici di queste costituzioni?

R. — Perchè le costituzioni servono di freno alla loro volontà, e limitano il loro potere. Ai re non piace nè di render conto della loro amministrazione, nè di governare secondo il bisogno, ed il consiglio del popolo.

D. — I re si potrebbero scacciare?

R. — L'Inghilterra, la Francia, la Svezia li ha scacciati.

D. — Taluni dicono che essi re per diritto divino. E gli vero?

R. — Queste sono voci sparse per imporre agli ignoranti. Dio non ha mai voluto che i suoi popoli siano la proprietà di nessuno. Anzi le religioni insegnano che dinanzi a Dio siamo tutti eguali, e che la medesima bilancia peserà le azioni dei re, con quelle del popolo. La sovranità non è che un contratto scambievole. I popoli, riuniti in società, stabiliscono la forma di governo che meglio conviene loro; scelgono un capo, chiamato re, console, presidente, doge, etc., etc. Questo contratto può essere a tempo, a vita, ed anche ereditario; ma certamente i popoli hanno il diritto di cambiare la loro costituzione, il loro capo, quando lo credono utile e vantaggioso. Bisogna stabilire in principio invariabile, che una costituzione è legittima quando è fatta dai rappresentanti, scelti dal popolo, e nominati a questo oggetto; che il capo è legittimo quando la sua nomina è sanzionata dal voto generale. Ogni altra autorità e usurpazione, è tirannia.

D. — Se il re desse spontaneamente una costituzione?

R. — Nessun re cede volontariamente i suoi diritti. Egli non lo farà che per calcolo, o per necessità. Luigi XVIII ha dato ai Francesi una costituzione per poter far rientrare la sua famiglia, già detronizzata dal popolo.

D. — Come si può ottenere di costringere i re a ricevere la legge dal popolo?

R. — Ripetendo quello che hanno fatto gli Spagnuoli ed i Napoletani nel 1820, i Piemontesi nel 1821, i Francesi ed i Belgi nel 1830.

D. — Ma come difendersi dai soldati inviati dai sovrani esteri, che non vogliono queste utili riforme?

R. — Formando ed armando la guardia nazionale, non solo nelle città, nei borghi, e nelle castella, ma nelle stesse campagne; ogni comune, ogni parrocchia deve avere la sua guardia nazionale armata. Chi non potrà avere uno schioppo, prenderà una forca, un badile, la falce del fieno dirizzata, un bastone con una punta di ferro. Quando il nemico minaccia le frontiere, bisogna subito ritirare i viveri, i bestiami, e le munizioni nei borghi, nelle castella, e nelle città; e là, all'imboccatura di tutte le strade, coprirsi di barricate, alte cinque piedi, e ripetute anche nell'interno, a cento passi distanti l'una dall'altra. Bisogna inoltre preparare nelle case dei sassi e delle pietre. Quando il nemico si presenterà, gli uomini armati si difenderanno

dietro le barricate, e le donne, i vecchi, ed i ragazzi, dalle finestre e dai tetti getteranno sul nemico i sassi, le pietre, i tegoli stessi.

Il paese che sarà minacciato farà subito suonare la campana e martello; ed i paesi circonvicini, che non avranno il nemico in vista, invieranno immediatamente tutti gli uomini armati in soccorso del paese attaccato.

In questo modo nessun nemico, per forte che sia, potrà sottomettere il popolo.
D. — Se qualcuno si rifiutasse di far parte della guardia nazionale, di marciare, o di lavorare nelle barricate, si deve costringerlo?

R. — Non si deve in questo caso usare violenza sulla di lui persona; ma opponendosi questo uomo al voto generale, e non volendo cooperare alla comune felicità, deve essere riguardato come un nemico, e come tale condannato a fornire tutti i viveri, tutti i danari a quelli che difendono la patria. Egli non potrà mai più occupare nessun impiego, nè civile, nè militare, e finchè vive sarà obbligato di pagare doppie imposte. Se l'individuo sarà povero, allora verrà imprigionato, e, finita la guerra, sarà esiliato dallo stato.

D. — Val meglio di fare un piccolo o un grande stato?

R. — Più grande che sarà lo stato, sarà più temuto e più rispettato; l'armata, la marina potranno essere più numerosi, e perciò più forti. I grandi stati possono avere degli stabilimenti, e dei monumenti grandiosi. Più grande che sarà uno stato, i pesi saranno meno gravosi, perchè sopportati da un più gran numero di persone. Più grande che uno stato, il commercio sarà più esteso, e somministrerà al popolo maggiori mezzi di sussistenza.

D. — Quali sono i confini più sicuri degli stati?

R. — Il mare e le montagne.

D. — Quali sono le capitali da preferirsi?

R. — Quelle che uniscono ai vantaggi della navigazione il buon clima e la fertilità del suolo. Lisbona, Napoli, Coostantinopoli, Filadelfia, Calcutta, sono tutte ragguardevolissime capitali, che uniscono questi vantaggi.

NUOVO CATECHISMO

PEL 1831.

(*Nei paesi oppressi dal dispotismo, ogni domenica, il capo leggerà questo Catechismo alla sua famiglia, prima di mettersi a tavola.*)

Domanda. — A che fine vive l' uomo?

Risposta. — Per procurare la propria e l' altrui felicità.

D. — Con quali mezzi può egli ottenere questo fine?

R. — Coll' avere una buona salute, una buona educazione, dei mezzi di sussistenza, e vivendo sotto un buon governo.

D. — Come si può ottenere di avere una buona salute?

R. — Questa non dipende sempre da noi; quando però la natura ci ha costituiti sani, può essere conservata avendo dei parenti che non abbiano pregiudizj, che sorvegliano, che dirigono i loro figli, e che danno loro l' esempio di una vita frugale e laboriosa. In seguito si conserva la buona salute avendo la forza di non abbandonarsi agli eccessi delle passioni.

D. — Qual è il mezzo di avere una buona educazione?

R. — Questa pure non dipende da noi, bensì dalle circostanze, e particolarmente dal governo sotto il quale viviamo.

D. — Come può il governo influire sulla nostra educazione particolare?

R. — Si può dire che l' educazione dipenda quasi esclusivamente da governo. In Italia, in Spagna, da più secoli, l' educazione è stata sotto- messa all' influenza dei preti, e dei monaci, i quali, per un principio d' in- teresse particolare, l' hanno diretta più tosto a vantaggio del governo, che a profitte degli individui. Sono i governi che possono favorire, od inceppare la trasmissione dei lumi. Sono i governi che possono aprire al popolo le vie dell' istruzione. L' uomo, che è un animale d' imitazione, segue gli esempj che lo circondano. In Francia i ragazzi si battono, fanno gli esercizj mili- tari, si esercitano nella ginnastica. In Italia fanno delle processioni, di- cono la messa, o cantano le litanie. In Turchia pipano e stanno sdrajati.

D. — Come si possono avere dei mezzi di sussistenza?

R. — Anche questi dipendono dai governi. Le leggi dei maggioraschi, dei fidei-commissi, i legati in favore delle mani morte accumulano la ric- chezza in pochi, che ripartite somministrerebbero mezzi di sussistenza ad un gran numero di cittadini. La libertà del commercio, le strade, i canali favorendo l' agricoltura e l' industria, forniscono i mezzi di sussistenza a

Stijepo Obad: DEVELOPMENT OF LIBERAL IDEALS IN THE BURGEOIS
SOCIETY OF DALMATIA FROM ENLIGHTENMENT TILL THE APPEARANCE
OF THE ILLYRIAN MOVEMENT

Summary

Cultural relationship of Dalmatia with other European countries throughout centuries, specially with Italy and France made possible the filtration of liberal ideas. It specially came to expression from the beginning of the period of Enlightenment via French Encyclopedists, Rationalists, Free Masons, Jacobites, Carbonaries, French, Greek, and Neapolitan revolutionaries to the Mazzini — followers in Italy. Liberal ideas came to Dalmatia via students who studied at Western Universities, via books, newspapers, then through friendships either personal or with relatives and/or other connections. After the French Revolution influences grew which could be seen through formations of masonry lodges, and Carbonary-societies. For the French government Masons supported the existing regime while in the changing political situations in Austria Carbonaries, former Masons, then followers of the »Young Italia society were considered to be country's enemies. After the Viennese congress North-Italian and Dalmatian carbonaries met in the same country. This objectively speaking made it possible to link them together against the same enemy. Against foreign enemies Austrian government defends itself by closed borders, increased censorship, investigations, imprisonments, court-processes, and all that in order to defend itself from revolutionary ideas of Western liberalism. All those human and democratic ideas had a rather weak response all due to underdeveloped social structure of the bourgeois society in Dalmatia. It was a rather shy reaction of the relatively thin segment of citizens against the newly imposed absolutism without larger pretentions.